

M.E.MƏMMƏDLİ

e-mail: mehribanmukhtarova@gmail.com

:https://orcid.org/0009-0005-4875-1545

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

10.62021/0026-0028.2025.4.093

SIYASİ DISKURSDA DÖVLƏT RƏHBƏRLƏRİNİN YUMORUNUN LİŖVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə. Məqalənin mövzusu siyasi diskursda ölkə prezidentlərinin fərqli nitqinin diskursiv xüsusiyyətləri təhlil olunur. Bu diskursda dilin müxtəlif vasitələrindən istifadə olunur. Həmin diskursda ciddi dövlət məsələləri ilə yanaşı, gülüş, zarafat doğuran məqamlar da vardır. Bu vasitələrdən biri də frazeoloji vahidlərdir. Frazeoloji vahidlərin bəziləri kontekstdə komik təbiətə malikdir. Bədiilik, emosionallıq tələblərini bu dil işarələri də yerinə yetirə bilər. Məqalədə mətndən nisbətən geniş anlayış olan diskursun dil fəaliyyəti prosesindəki rolu aydınlaşdırılır. Xüsusən də, siyasi diskursun təhlili zamanı siyasətçinin, dövlət başçısının yumor işlətmə bacarığı və qabiliyyəti müəyyənləşdirilir. Bu formada mətnarxası informasiyanın kinayə tərzində təqdim olunması prosesi izlənilir. Ona görə də siyasi diskursdakı bu ümdə, sosial xüsusiyyəti öyrənmək və daha geniş araşdırmaq olduqca vacibdir. Bundan savayı, siyasi diskursun yumorlu məzmunu (prezidentlərin, Nobel mükafatı alanların və b. nitqində) mühüm funksional xüsusiyyətlər kəsb edir. Bu ritorikalar hər xalqın əhalisinə mənəvi-siyasi stimullar verir və yeni ideologiyalar aşılayır. Spesifik dil işarələri – frazeoloji vahidlər mənəvi-siyasi məzmunun içərisindəki yumoru da xalqa sevdirə bilər.

Açar sözlər: siyasət, yumor, ironiya, siyasi diskurs, kommunikasiya

Diskursun təhlili yaxud diskursiv təhlil özündə dil performansını, sosiolinqvistikanı, dil kompetensiyasını ehtiva edir. Diskursiv təhlil üslub, uyğunluq, ritorik güc, mətnin mövzusu, strukturunu və s. məsələləri əhatə edir. Diskurs termin-anlayış mətni özündə ehtiva etməklə yanaşı, məna parametrlərini özündə inikas etdirir. Mətn isə diskursa nəzərən hiponimik durumdadır. Diskurs ünsiyyətdə söhbət edənlər arasında baş verən hadisədir, kommunikativ hərəkətdir, nitqin bir tipidir. Bu, verbal (sözlü) yolla formalaşır.

Mətn və diskurs təhlili mikrolinqvistikanın iki əsas sahəsidir. Mətn təhlili cümlələrin daha böyük frazafövqü vahidlərdə, mətndə birləşərək təşkil olunmasını araşdırır. Diskurs təhlili isə insanların dildən necə istifadə etdiklərini öyrənir. Sonuncu təhlildə dilin funksiyaları hərəkətə gətirilir. Yəni dilin hər hansı bir seqmentindən istifadə etdikdə danışan nəyə nail olmağa çalışır. Hər hansı bir ölkənin dövlət rəhbərinin diskursunda hansı seqmentlər onların nitqini bir-birindən ayırır və üstünlük hansı məqamda görünür.

Dövlət rəhbərlərinin danışığına diskursiv istiqamətdə yanaşanda öncə struktur-semantik cəhətləri ayırmaq lazım gəlir. Bunlar, diskursda özünə yer edən mərkəzi fikirdən, nəticədən, təsvirdən, faktın diqqət çəkən nöqtəsindən, söyləmin xülasəsindən, motivin verilməsindən, danışanların söyləmlərinə qiymət verməkdən, fakt və hadisələrin tutuşdurulmasından, ətrafla şərhədən, eləcə də irəli sürülmüş fikrin, təklifin əsaslandırılmasından ibarətdir [1].

Diskurs siyasi ünsiyyətdə də, danışıda da bir forma təsiri bağışlayır: siyasətçilər arasında, siyasətçilərlə xalq arasında söhbət və s.

Dillərin qarşılıqlı əlaqədə olduğu və təsirə məruz qaldığı sahələrdən biri də siyasətdir. Dil və siyasət arasında olan bağlılıq siyasi elitəni və siyasi dili də formalaşdırmışdır. Məhz bunun nəticəsində dil siyasi sistemin aparıcı amilinə çevrilmişdir.

Yumoristik diskursu yumoristik janr kimi də qəbul etmək olar. Siyasi məzmunlu janrlarda diskurs formasından çox istifadə olunur.

Dövlət rəhbərlərinin nitqi həmişə diqqət mərkəzində olur və izlənilir. Onların nitqi bəzən ciddi, bəzən isə komik situasiyalarda maraqlı diskursla səciyyələnir. Bu nitq güclü pragmatik situasiya və motivasiya yaradır. Güclü pozitiv reaksiya doğurur, onun ritorikası kütlələr tərəfindən qəbul edilir və sevilir.

Məlumdur ki, hər bir xalqın özünəməxsus siyasi diskursu olur. Biz bu yazıda ingilis, Azərbaycan və rus siyasi diskursundan bəhs etmək niyyətindəyik.

İlk məlumat kimi dövlət rəhbərlərinin diskursunun adı, dərin və səthi strukturu haqqında məlumat təqdim edilir. Oxucu və dinləyici prezidentlərin diskursunu dinləyir və oradakı məzmunu qavramağa çalışır. Onların nitqindəki dərinlik və səthi stuktur (deeper structure and surface structure) ayırd edilir. Həmin quruluş necə təsir bağışlayır, cümlə quruluşunda konkretlik və abstraktlıq özünü necə göstərir və bunlar hansı yollarla təqdim olunur [2].

Siyasi diskurs-termin anlayışını elmi ədəbiyyatda müxtəlif cür izah edirlər. Ənənəvi olaraq ideoloji diskurs əsas etibarilə ölkənin mənafeyi uğrunda mübarizə kimi təyin olunur. Siyasi diskursun mahiyyətində yumor da olur. Həmin yumoru dilin müxtəlif vasitələri formalaşdırır. Həmin vasitələrdən biri də frazeoloji vasitələrdir. Yumoristik diskurs frazeoloji mühitdə güclü pragmatik motivasiya yaradır. Bu motivasiya subyektin niyyətini, məqsədini, nəyə nail olmaq istəyini ifadə edir. Yumoristik diskursda mətnin effektiv və emfatik olması üçün müəllifinin məqsədi kommunikativ situasiyada nəyə gülməyə və necə gülməyə inandırmaq və dəqiq fəaliyyət planı təqdim etməkdən ibarətdir.

Sosial kommunikasiya aktı olan siyasi diskursda çox vacib dil vasitələrindən istifadə olunur. Bu vasitələr elə olmalıdır ki, ölkə rəhbəri daxilə siyasi hakimiyyəti qoruya və saxlaya bilsin. Verilən mesaj, əlbəttə, dinləyicinin beyninə manipulyativ metodlar vasitəsilə təsir göstərə bilsin. Məs.: *“But the American story depends not on any one of us, but on all of us. On ‘We the People who seek a more perfect Union’ (Amerika Prezidenti Co Baydenin çıxışından) – Bilirsiniz ki? Amerika hekayəsini nə bir adam, nə də ki, bir qrup adamlar yazır; onu biz hamımız birlikdə yazırıq, yaradıırıq. Bu hekayə, daha mükəmməl birlik axtarışında olan ‘Biz – Amerika xalqından’ asılıdır.*

B.Obamanın siyasi diskursunun mesajı: *Each time we gather to inaugurate a president, we bear witness to the American – is our allegiance to an idea articulated a declaration made more than two centuries ago. We hold these truths to be self-evident that all men are created in a declaration made more than two that they are endowed by their Creator with certain unalienable rights, that among these are Life, Liberty, and the pursuit of Happiness* (Hər dəfə biz prezidentin inaqurasiya mərasiminə toplaşanda Konstitusiyamızın sarsılmaz əbədi gücünə şahidlik edirik. Biz demokratiyamızın bizə verdiyi ümidləri və vədləri bu gün də təsdiqləyirik. Elə bizi qeyri-adi xalq kimi tanıdan, bizi amerikalı kimi təsdiqləyən iki əsr bundan əvvəlki müstəqillik bəyannaməmizdə təsbit olunmuş fikrə sadıq olmağımızdır. Biz bütün insanlar bərabər yaradılmışıq, yaradan Ulu tanrı onlara Həyat, Azadlıq və Xoşbəxt olmaq arzusu bəxş etmişdir – kimi həqiqətləri qeyri-şərtsiz qəbul edirik. (static.bsu.az/w15/PDF-2021-3.pff)

Ümumiyyətlə, diskursda yumor işlətmə imkanları heç zaman məhdudlaşmır, yəni diskurs yumoristik kəskinlikdən məhrum da deyil. Diskursun uğuru isə siyasətçinin üslubundan və nitqindən asılıdır. Siyasətçi daşdığı dili yaxşı bilməlidir ki, onun zəngin resurslarından məharətlə istifadə etsin.

Dövlət rəhbərlərinin, siyasətçilərin məqsəd və vəzifəsi dilin imkanlarından maksimum dərəcədə istifadə etməyi bacarmaqdır. Məsələn, 44 günlük Qarabağ müharibəsində Azərbaycan prezidenti, cənab İlham Əliyev vaxtı ilə Ermənistan dövlət başçısının *“Cəbrayılə yol çəkəcəyəm” cəfəngiyyat* fikrinə qarşı: *“Nooldu, Paşinyan, bəs, Cəbrayılə yol çəkirdin!”* Bu idiomatik ifadə lovğa, təkəbbürlü bir ölkə başçısına ən tutarlı cavabdır. Burada sarkazm, göründüyü kimi çox güclüdür.

Sözügedən *“siyasi diskursda Azərbaycan prezidentinin məqsədi mətni qəbul edəni özünün haqlı olduğuna inandırmaq və dəqiq fəaliyyət planını təqdim etməkdən ibarətdir. Bu məz-*

munda olan siyasi diskursda xaotikliyin yoxluğu məhz bu amil ilə izah edilə bilər. Dəqiq planlaşdırma xaotiklik anlayışının mahiyyətinə ziddir” [1, s.30]. [96 s.].

Bizə elə gəlir ki, cənab prezidentin bu diskursunun xarakterik cəhəti burada arqumentasiyanın (sübutun) üstünlüyüdür. Bu sübutda doğru, ədalətli bir hökm var, nəticə göz qabağındadır, bir vaxtlar Şuşada yallı gedən Paşinyan və onun adamlarının diskursunun puç, məğlub olacağına əminlik, həqiqilik ifadə olunur. Geniş auditoriyaya yayılan İlham Əliyevin bu geniş və dolğun diskursu daxili məntiqilə, arqument zənginliyi, yığcamlığı ilə fərqlənir. Bu yumorlu diskurs Azərbaycan cəmiyyətini və bütün dünyanı inandırılır ki, Qarabaş əzəli Azərbaycan torpaqlarıdır.

İlham Əliyevin “*dəmir yumruq*” frazeologizmində də təbii bir kommunikativ gediş mövcuddur. Bu yeni, şəraitə uyğun yaradılmış ifadənin dövlət başçısının nitqində işlənməsi mətni göndərən və qəbuledən perspektivlərini nəzərə almaq baxımından xüsusi marağa səbəb olur. *Dəmir iradəli adamın (a man of iron)* düşməyə tutarlı cavabında ifadə olunmuşdur.

Eləcə də, *prezident dövləti dəmir əllə idarə edir* (cilovunu çəkib əlində saxlayır mənasında) frazeoloji vahidinin komponentində olan “y u m r u q” (a bunch of fives) sözünün özündə də yumor duyulur. Məs.: yumruq davası-rough and tumble; yumruq sübut deyil- might is not always right.

Azərbaycan siyasi gerçəkliyində *d ö v l ə t, h ö k u m ə t, ö l k ə* (*the body politic – соcy-даpство, the ship of state*) və onun ətrafında baş verən hadisə və proseslər hələ XX əsrin əvvəllərində frazeoloji vahidlər vasitəsilə tənqid olunurdu. Misal üçün: *dövlət çevrilişi* – * *Amer. Coup d'etat., dövlət içində dövlət – a state within a state., hökumət böhranı – a cabinet crisis-правительственный кризис.*

Bunlar sosial münasibətlərə işarə idi. Qeyd edək ki, müxtəlif siyasi diskurslarda siyasətçilər bu cür konseptual frazeoloji vahidlərlərdən üslubi bir fiqur kimi istifadə etmişlər. Bunun da, əlbəttə, sosial həyatda təsir imkanları görünür. Əllərini yuxarı qaldıran və “dəmir yumruq” nidasını işlədən prezidentin duruşunda, görkəmində güclü pragmatik yük mövcuddur. Güclü təsir imkanları siyasi aləmdə, arenada baş verən mürəkkəb və çətin prosesləri inikas etdirir, necə deyirlər, insanlar arasında konsensus (müqavilə bağlamaq mənasında) formalaşdırır. Bu yolla mövcud problemləri həll etmək imkanları artır.

“Siyasi diskurs dinamik, rəngarəng, linqvistik və hətta semantik məkandır və burada siyasi məna yaranır. Prezidentlərin diskursu siyasi diskursun bir janrı kimi xüsusi maraq kəsb edir” [4, s. 3 (32 s.)].

Siyasi diskursda kinayə modallığı əsasən üstünlük təşkil edir. “Kinayənin əsas funksiyasını – gülüş altında şübhənin, mənfi qiymətləndirmənin ifadə edilməsini – gerçəkliyə tənqidi münasibətin ən aktual aləti adlandırmaq olar” [5, s. 17 (23 s.)].

Situyasi diskursda frazeoloji vahiddən istifadə etmə bacarığı onu işlədənin, yəni siyasətçinin qabiliyyətini, frazeoloji düşüncə yaradıcılığını və gərgin fəaliyyətini nümayiş etdirir. Ona görə ki, bu tənqiddə dilin milli-mədəni spesifikasiyası vardır. Müxtəlif diskurslara daxil olan frazeologizmlər “*bütöv bir məna ifadə etməklə sözə bərabərdir, o, struktur quruluşuna görə söz, söz birləşmələri və cümlə ilə üst-üstə düşür. Belə ifadələrdə xalqın ağıl və biliyi, sevinci və kədəri, məhəbbəti və nifrəti, gülüşü və göz yaşları, düzlüyü və ayrılığı, zəhmətkeşliyi və tənbelliyi, mübarizəsi, bir sözlə, hər şeyə qadir gücü əks olunur*” [2, s. 9 (192 s.)].

Siyasi diskurslardakı yumor məzmunca siyasi yumor hesab olunur. Bu yumor ölkənin və cəmiyyətin qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşan mühüm bir amildir [3].

Siyasi diskursda yumor ciddi və məsuliyyətli məsələdir. Bu cür yumorda sosial məzmun qabarıqdır. Ona görə də bu “sosial yumor” termini ilə də adlandırılır [4, s. 98].

Həmin diskursda yumor, şübhəsiz, təsir, nüfuzetmə vasitəsi kimi siyasi səhnədə, siyasi reytingdə istifadə olunur. Bu, siyasi yumorun irrasional əsaslarını yaradır.

Siyasi yumor ölkə və cəmiyyət həyatında dəyişən, qərarlı hadisədir. Ümumiyyətlə, gülüş insanın həyat və fəaliyyətinin hissi komponentidir, təyin olunmuş kontekstdə bir sıra xüsusiyyətlə-

rə malikdir. Həmin xüsusiyyətlər komizmin kulturoloji, sosioloji, linqvistik, fəlsəfi və s. cəhətləridir. Siyasi diskursda yumorun bu əlamətlərini öyrənmək və tədqiq etmək mütləq vacibdir.

Bundan əlavə, politoloji aksentdə də diskursun yumor xüsusiyyətləri tədqiq olunur, burada əsas fenomen siyasi diskursun komponentlərinin müəyyənləşdirilməsidir. Məhz komponentlərdə yumor məzmunu ortaya çıxır.

Siyasi diskursda yumor ikitərəfli prosesdir. Həmin proses kommunikasiya vasitəsi kimi ölkədaxili, ölkə ilə xalq, xalq ilə xalq arasında münasibətləri yaradır.

Yumorlu diskurs təcrübəsində və siyasi nitqdə əsas, geniş spektr rəasional və irrəasional amillərdir. Bu amillərə söykənən yumor siyasi diskursda ikiölçülüdür: 1) şəxsin zərəfanından siyasətdə istifadə; 2) bütöv xalqın zərəfatından siyasətdə istifadə. Bu ölçülər spontan xarakter daşıyır. Bu situasiya qarşılıqlı anlaşıma şəraitində, zərəfat prosesində yumorlu söyləmlərdən istifadə və onların işlənmə məqamları, eləcə də yumorun dərk olunmasında kommunikativ çətinlik və mürəkkəbliyin yaranmasından asılıdır. Bu məqsədlə E.N.Kovalenko yazır ki, “*yumor siyasi diskursda bir silahdır, tənqid vasitəsidir. Müəyyən kritik situasiyalarda, əlbəttə, yumor-dan istifadə olunur*” [8, s. 147].

Qeyd edək ki, Amerika prezidentləri canlı yumordan söhbətlərində həmişə uğurla istifadə etmişlər. Bu söhbətlərə qulaq asanlar yeni fikir və yeni sözləri, terminləri də yaratmışlar. Məsələn, amerikalılar “Buşizm” (bushism) sözünü ingilis dilinə gətirmişlər. Ağ Evdə sözügedən mühitə “buşizm” deyirmişlər. Bu söz, istər-istəməz gülüş yaratmışdır. Buş haqqında kolleksiyada da bu addan istifadə olunmuşdur. Bu, Buşun imicinə, şübhəsiz, öz təsirini göstərmişdir. Ümumiyyətlə, Buşun diskursu həmişə yumoristik effekt yaratmışdır [6].

Digər bir yeni gülüş yaradan söz – “putizm”dir. Bu söz uyğun olaraq, siyasi ritorikada spəsifik forma olaraq Rusiya prezidenti üçün yaradılmışdır: *Who is Mister Putin?*

Hələ sovet dönəmində də bu təcrübədən istifadə etməklə kolxozlarda kolxoz sədrinin əsl adının “Əfsərizm”, onun qohumlarının “Xıdırizm”, “Orucizm” adlandırılması da həmin ənənənin davamı kimi görünə bilər.

Yumor nüvəsinə frazeoloji vahidlərin təsiri, əlbəttə, danılmazdır. Bu baxımdan aşağıdakı mətnə də diqqət yetirək: Siyasi mətnə aşağıdakı nitq parçasında rast gəlmək olur: “*The global of proliferation of weapons of mass destruction cannot be confronted by one nation alone/ The world needs today and will need tomorrow international bodies with the authority and the will to stop the spread of terror and chemical and biological and nuclear weapons*” [7].

Mixail Qorbaçovun diskursunda komizm vasitə və üsullarından çox istifadə edilmişdir: prezidentliyi müddətində Qorbaçov içki mağazasında böyük bir növbə görür, maşından düşüb ora daxil olur və soruşur: “*А что, коммунисты среди вась есть? – Есть, – Гнать надо!*” *Так ведь сахара нет, Михаил Сергеевич*». M.Qorbaçovun digər diskurslarında da zəngin rus dilinin faktlarını özündə cəmləşdirən güclü yumorunun sənətkarlıq xüsusiyyətləri özünü göstərir.

Aforizmlər, atalar sözləri və məsəllər, frazeoloji vahidlər nitqdə ən çox işlənən dil vahidləridirlər. “Bunların hər birində yumor xidmət imkanı sonsuz və hüdudsuzdur. Məsələn, komizm vasitələrindən biri kimi “frazelogizm” adlandırılan vahidin dildə rolu təsəvvür etdiyimizdən qat-qat geniş və zəngindir. Bu vahidlərin semantik imkanları diskurs şəraitində cəmiyyətə ciddi təsir göstərə bilər. Frazeoloji vahidlərin kinayə intonasiası ilə deyilişi onların semantik-yumor imkanlarını daha da genişləndirir. Siyasi diskursda bəzən danışan frazeoloji vahidi bir mənada işlədir, onu dinləyən fərqli mənada dərk edir ki, bu zaman yumor yaranır. Danışanla dinləyən arasında bu məqanda anlaşılmazlıq meydana çıxır.

Yumoristik diskursların tərkibi söz ehtiyatı cəhətdən zənginləşir. İronik sitatlar dillərin perspektivlərini müxtəlif frazalarla genişləndirir. Məsələn, ingilislərin Rusiya, Putin haqqında lətifələrinə nəzər salağ. Bu lətifələr xalqlar arasında mədəni, siyasi və iqtisadi əlaqələrini qurulmasına yardım edir. Siyasiləşdirmə və stereotipləşdirmə, demokrativləşdirmə xüsusiyyətləri belə lətifələrdə üstünlük təşkil edir: “An American and a Russian are arguing about which country has more freedom”.

Dövlət rəhbərləri siyasi diskursda dil oyunundan, yəni kalamburdan da istifadə edirlər. “Müasir dövrümüzdə dil oyunu problemi xüsusilə 1980-ci illərdə, danışq dilinin daha effektiv tədqiqi dövründə aktualıq kəsb edib. Dil oyunu – bu, çoxcəhətli mürəkkəb hadisədir, bir çox elm sahələrində, o cümlədən dilçilikdə birmənalı olmayan şəkildə izah olunur” [11, s. 696 (1152 s.)]

Yumoristik situasiyada ölkə prezidentləri həmin çoxcəhətli hadisədən nitqlərində üslubi, psixologistik, pragmatik və estetik dəyər yaratmaq üçün istifadə edirlər. Beləliklə, siyasi diskursda prezidentlərin işlətdiyi dil oyunu funksionallaşır. Məsələn, Amerika prezidenti Barak Obama İsrailin prezidentinə demişdir: Qaynayan qazanın qapağını açıq qoyarlar. İsrailin prezidenti isə ona belə cavab vermişdir: Artıq qazan qaynadı. Bu diskursda “qazan qaynamaq” birləşməsi rəngarəng semantikada təqdim olunmuş və alliterasiya yaratmışdır. “Qazan qaynamaq” feili frazeoloji vahidi “fikir eləməmək” anlamında, ikincidə isə “sevmək” mənasında.

İngilislərdə “qazan qaynatmaq” – məsləhət göstərmək – to set smth/ in motion\ to set an affair going\ to set an affair on foot to set matters moving \to get things going.

Qazanına görə qaynat aşını. – Don t bite off more than you can chew\ Marry your equal \One sholdn` t try for a branch above one s reach.

İngilislər “qazan asmaq” deyərəkən məcazi anlamda “ailə qurmağı başa düşürlər: – to build a nest\ to start a family/

Bayden Putinə “Lies have short legs/ What is done by night appear by day – “Yalan ayaq tutar, amma yeriməz” ifadəsini işlədir. Putin ona deyir ki, dünyada ayaq tutub yeriyir yalan. Burada da kalamburdan istifadə olunmuşdur.

Beləliklə, siyasətçilər də, necə deyirlər, yumor yaradıcılarıdır. Nitq vasitəsi kimi frazeoloji vahidləri komik plana uyğunlaşdırırlar.

Müasir siyasi fəaliyyətdə nitq parçası olan ironiyanın da xüsusi yeri vardır. Ironiya – nitq janrıdır, bu, əsas dil manipulyasiyasında mövcuddur. Ironiya qarışıq hadisədir. Onun fəlsəfi-estetik, ədəbi və lingvistik aspektləri vardır. Ironiya komik kateqoriya kimi müəyyənənmişdir.

Dildə ironik söyləmələrdən istifadə nitq portretini yaradır. Ironiyanın dil mexanizmi çox-özlü və çoxplanlıdır. Müxtəlif nitq aktında özünü göstərən ironiya diskursda seçmək mexanizmi müxtəlif növ nitq aktında istifadə olunur.

Siyasi diskursda gülüş konseptinin milli-mədəni spesifikasi vardır. Bundan əlavə, siyasi diskursda frazeoloji vahidlərdən də uğurla istifadə olunur. Frazeoloji vahidlərin obraz strukturu-komik effekt yaradan mənbə kimi çıxış edir. Bu strukturda gülüşün milli mədəniyyəti öz əksini tapa bilər. Gülüşün əsas parametrləri bu strukturdadır. Komik effekt frazeoloji vahidlərin təbiətində aktual və keçid mənalarnı formalaşdırır. Frazeoloji vahidlərin daxili forması öz motivləşmə funksiyasını qoruyub saxlayır, məna strukturu inkişaf edir. Həmin vahidlərin mənasında konnotasiya formalaşır və komik effekt bu məqamda yaranır, müəllif konnotasiya modelini araşdırır, obrazlılıq, ekspressivlik, emosionallıq və qiymətləndirici komponent dərk edilir. Siyasi diskursda frazeoloji vahidin ifadə imkanları kontekstdə görə üzə çıxır. Bu zaman frazeologizmin konnotativ komponenti aktuallaşır. Onun aktual mənası təsbit olunur. Məs.: ağ qarğa.

Konnotasiya deyəndə invariant məna, frazeoloji vahidin əlavə məzmunu dərk edilir, burada üslubi-semantik çalarlar qabarıq olur. Yumorda bu vasitə ilə təntənəlilik, qeyri-rəsmi xüsusiyyətlərə malik olur.

Dövlət adamlarının siyasi diskurslarında işlənən konnotasiyaların əsasında assosiasiyalar və intensiya dayanır. İntensiya danışanın kommunikativ məqsədini təşkil edir. Leksik-terminoloji vahidlərin əlavə, konnotativ mənalarnı çox zaman gizli saxlanılır, lakin dövlət rəhbəri tərəfindən dərk edilir. Həmin mənalarnı lingvistik və ekstralingvistik faktorların təsiri ilə əldə edilə və zaman kəsiyində dəyişilə bilər. Məs.: *malice to nurse camel* (*dəvə kimi kinli, kin bəsləmək*). Bu fikir Amerika Prezidenti Obamanın nitqində işlənmişdir. Göründüyü kimi, siyasi yumor yaradan bu frazeologizm qiymətləndirici-ekspressiv və ya emotiv çalar kəsb edir.

Elmi yenilik. Siyasi diskurs yüksək ritorik və manipulyativ səviyyəyə malik olduğundan, siyasi ünsiyyət mexanizmlərinin aşkarlanması ilə yanaşı, dil-nitq təsir vasitələrinin və sübut-dəlil strategiyalarının tədqiqi cəhətdən də müəyyən önəm daşıyır. Həmin təsir vasitələrindən biri də yumorudur. Daha doğrusu, rəhbər içşilərin bir-biri ilə zarafatlaşması, siyasi mühiti komik əhvali-ruhiyyə ilə stimullaşdırmasıdır. Gerçəkliklər manipulyasiya vasitəsilə pərdələnir.

Məqalədə dünyada baş verən təlatümlü siyasi hadisə və proseslərin fonunda siyasi kommunikasiyanın məzmunu, xüsusilə də dövlət rəhbərlərinin dialoqlarında yumorlu məqamların aspektləri tədqiqata cəlb olunur. Dövlət rəhbərlərinin nitqində yumorun linqvistik vasitələri tapılır, onların semantikasının təsir dairəsi və inkişaf meyilləri izlənilir.

Məqalənin tətbiqi əhəmiyyəti. Araşdırmanın tətbiqi əhəmiyyəti əldə edilmiş nəticələrdən siyasi diskurs, siyasi ritorika nəzəriyyələri, həmçinin də siyasi məzmunlu mühazirələrdə, kommunikasiya üzrə seçmə fənlərin, işgüzar və akademik kommunikasiya dərslərində, bu istiqamətdə dərslərlərin, dərş vəsaitlərinin hazırlanmasında, yazılmasında istifadə oluna bilməsi ilə xarakterizə olunur. Praktiki nəticələrdən siyasi kommunikasiya sahəsi ilə məşğul olanlar müəyyən tövsiyələrin müəyyənləşdirilməsində də istifadə edə bilər.

Elmi nəticə. Siyasi diskursda yumor vahidlərinin tədqiqata cəlb edilməsi, ilk növbədə siyasət dili və siyasi dil dioxotomiyasını elmi müstəvidə önə çəkir. Beləliklə, siyasi diskurs dünyanın dil mənzərəsini də ifadə edir, onun mətnlərində ideoloji fikirlə əlaqədar işləyən yumorlar xüsusi xarakterə malikdir. Bunların komik potensialı yüksəkdir. Cəmiyyət və cəmiyyət üzvlərinin siyasi dünyagörüşlərinin inkişafında bunun əhəmiyyəti dənılmazdır. Aydındır ki, gülüş siyasi diskurs dairəsində yaranır. Siyasi diskursu təşkil edən komik dialoqlarda siyasətçilər nitq vasitəsilə səciyyələnir və onların nitqində komik effekt formalaşır. Komizm yaratmaq üçün ənənəvi yollardan biri nitq vasitəsidir. Müxtəlif ölkə rəhbərlərinin nitqində söz oyununu (kalambur), bədii mübaligə və kiçiltmə, danışq üslubunun qəflətən pozulması, müxtəlif üslubların eyni nitq daxilində verilməsi, nitqdə məntiqin pozulması, şəxsin öz sənətinə uyğun sözləri yersiz işlətməsi, adi danışqda rəsmi dildən istifadə olunması, atalar sözü və məsəllər, məcazi xalq ifadələri, frazeoloji birləşmələrlə xarakterin açılması və s. [12, s. 302].

Bu və ya digər frazeoloji konseptlərin invariant hissələri təhlil edilir, siyasi və siyasi-media mətnlərinə istinadən inkişaf dinamikası izlənilir. Həm linqvistik, həm də ekstralingvistik amillərin təsiri müəyyənləşdirilir. Siyasi diskursda dövlət başçılarının yumorunu formalaşdırmaqdan ötrü dilin "leksik, sintaktik, fonetik və bəzi morfoloji vasitələrdən" [13, s. 33] istifadə edilir ki, bu məsələlərin gələcək perspektivləri, gələcək araşdırmalar üçün proqnozlar da verməyi şərtləndirir.

Beləliklə, diskurs, ələlxüsüs da yumoristik diskursiv təhlilin bəzi məqamlarını dövlət rəhbərlərinin nitqinə istinadən izah etməyə çalışdıq. Təbii ki, kiçik bir yazıda həmin təhlilin bütün xüsusiyyətlərini hərtərəfli təhlil etmək imkansızlığı var və bu işi davam etdirmək, gələcək araşdırmaların öhdəsinə buraxırıq.

Ədəbiyyat

1. Sinclair J.Mc.H., Towards an Analysis of Discourse / J.Mc.H.Sinclair, M.Coulthard, – Oxford, Oxford University Press, – 1975.
2. Raphael Salkie. Text and Discourse Analysis. Routledge, – 1977.
3. Məmmədov, A. Diskurs təhlilinin koqnitiv prespektivləri / A.Məmmədov, M.Məmmədov, – Bakı: Çarşıoğlu, – 2010.
4. Hacıyeva, Ə. İngilis və Azərbaycan dillərində somatik frazeologizmlərin struktur-semantik xüsusiyyətləri / Ə.Hacıyeva, – Bakı: Nurlan. – 2004.
5. Rəsulova, C.X. Prezidentlərin andiçmə çıxışlarında "Vətənpərvərlik" konseptinin linqvistik xüsusiyyətləri: / fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2025.

6. Иванюшкин, А.А. Политический юмор как фактор взаимодействия общества и власти. Дис.канд.политический наук.
7. Дмитриев, А.В. Социалогия юмора. Очерки. – М., – 1966.
8. Коваленко, Е.Н. Юмор в политическом дискурсе» это серьезно!\\ Дискурс. Пи, – 2005.
9. <https://suberleninka.ru/article/n/yumor.v-politicheskom-diskurse-eto-seriezno>.
10. George Wush American Enterprise Institute The Future of iraq Washington/ DC February 26, – 2003.
11. Səfiyev, A. S.Rəhmanın komediyaları. Nam.diss, – Bakı, – 1967.
12. Azərbaycan bədii dilinin üslubiyatı (oçerklər). – Bakı: Elm, – 1970.

M.E.Mammadli

Linguistic Characteristics of State Leaders' Humor in Political Discourse

Summary

The subject of the article is the analysis of the discursive features of the different speeches of the country's presidents in political discourse. Various means of language are used in this discourse. In addition to serious state issues, there are also ridiculous, humorous moments in that discourse. One of these means is phraseological units. Some of the phraseological units have a comic nature in the context. These language signs can also fulfill the requirements of artistry and emotionality. The article clarifies the role of discourse, which is a relatively broader concept than text, in the process of linguistic activity. In particular, during the analysis of political discourse, the ability and capacity of a politician and head of state to humor are determined. In this form, the process of presenting textual information in an ironic manner is traced. Therefore, it is extremely important to study and more widely investigate this important, social feature in political discourse. In addition, the humorous content of political discourse (in the speeches of presidents, Nobel Prize winners, etc.) acquires important functional features. These rhetorics provide moral and political stimuli to the population of each nation and instill new ideologies. Specific linguistic signs – phraseological units – can also make people love the humor within the moral-political content.

Keywords: *politics, humor, irony, political discourse, communication*

М.Э.Мамедли

Лингвистические характеристики юмора государственных лидеров в политическом дискурсе

Резюме

Предметом статьи является анализ дискурсивных особенностей различных речей президентов стран в политическом дискурсе. В этом дискурсе используются различные языковые средства. Помимо серьёзных государственных вопросов, в нём присутствуют и смешные, юмористические моменты. Одним из таких средств являются фразеологизмы. Некоторые из фразеологизмов в контексте имеют комический характер. Эти языковые знаки также могут отвечать требованиям художественности и эмоциональности. В статье выясняется роль дискурса, который является относительно широким понятием, чем текст, в процессе языковой деятельности. В частности, при анализе политического дискурса определяется способность и способность политика и главы государства к юмору. В этой форме прослеживается процесс подачи текстовой информации в ироническом ключе. Поэтому крайне важно изучать и более широко исследовать эту важную социальную особенность политического дискурса. Кроме того, юмористическое содержание политического дискурса (в речах президентов, лауреатов Нобелевской премии и т. д.) приобретает важные функциональные особенности. Эти риторические конструкции оказывают моральное и политическое стимулирование населению каждой нации и формируют новые идеологии. Специфические языковые знаки – фразеологизмы – также могут вызывать у людей интерес к юмору, содержащемуся в морально-политических высказываниях.

Ключевые слова: *политика, юмор, ирония, политический дискурс, коммуникация*

*Rəyçi: filol.ü. f.d., dos. A.Naciyeva
Redaksiyaya daxil olub: 16.09.2025*